

ФІЛОСОФІЯ

УДК [[1:327]:316.42:314.7](477)''364''

DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.67.341707>

Данильян Олег Геннадійович, доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії, Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
e-mail: odana@i.ua
ORCID iD: 0000-0001-5308-4664

Калиновський Юрій Юрійович, доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії, Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
e-mail: kalina_yu@ukr.net
ORCID iD: 0000-0002-0081-8107

МІГРАЦІЯ ЯК ФОРМА ПОДОЛАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ТА ПОЛІТИЧНИХ КОРДОНІВ: ФІЛОСОФСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Визначено тенденції та досліджено характеристики міграційних процесів в Україні, що спричинені широкомасштабною російською агресією. Проаналізовано феномен міграції як форми подолання політичних і соціокультурних кордонів. Констатується, що міграційні процеси, які активізувались в Україні внаслідок російсько-української війни, мають значний вплив на соціально-економічну, політико-правову, духовно-культурну сфери як у самій Україні, так і в Європі взагалі.

Ключові слова: внутрішня міграція, зовнішня міграція, російсько-українська війна, соціокультурна адаптація, права людини, політичні й соціокультурні кордони.

Постановка проблеми. Міграційні процеси різного ступеня інтенсивності притаманні людству протягом усієї історії його існування. Ключовим аспектом для розуміння їх є причини, з яких вони відбуваються. Однією з таких причин, що являє собою обставину непереборної сили, є війна, що, як правило, призводить до значних переміщень великих мас людей. Так, російсько-українська повномасштабна війна, яка розпочалась 24 лютого 2022 р., стала доленосним випробуванням для Українського народу, докорінно змінивши

усталені економічні, політико-правові, духовно-культурні й інші форми буття громадян. Міграційні процеси стали поштовхом для вимушеного подолання громадянами наявних соціокультурних і політичних кордонів, змусили українців адаптуватись до нових реалій як у нашій державі, так і за її межами.

Російсько-українська війна стала каталізатором низки негативних процесів, одним із яких є утворення потужних міграційних потоків як у самій Україні – внутрішньо переміщені особи (ВПО), так і значне збільшення зовнішньої міграції – виїзд українських громадян за кордони держави з метою пошуку безпечних і стабільних умов життя. Необхідно зазначити, що міграційні тенденції, наведені вище, почали формуватися в Україні починаючи з 2014 р. – вторгнення РФ на територію Української держави, наслідком якого стала часткова окупація Донецької та Луганської областей, а також Криму.

Для коректного дослідження заявленої нами проблематики, варто зауважити, що класичними формами міграції є імміграція, еміграція та рееміграція. У науково-довідковій літературі еміграцію трактують «як вимушене або добровільне переселення корінних мешканців з Батьківщини до іншої країни на постійне проживання чи на деякий час з політичних, соціальних, економічних, релігійних та інших причин» [1]. У свою чергу «імміграція – це в'їзд (вселення) громадян однієї держави в іншу на постійне чи тимчасове (як правило, тривале) проживання. Окрім того, виокремлюють також поняття *рееміграції*, що означає повернення колишніх, або дійсних громадян держави на свою батьківщину або зворотну міграцію до країн походження» [2, с. 129].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для комплексного розуміння природи міграційних процесів та їхніх наслідків, ми будемо спиратися на результати низки досліджень із різних галузей знань: теорія культурного шоку, культурної дистанції та психології адаптації (А. Фурнхем і А. Бочнер, Дж. Беррі), наукові праці з конфліктології (Дж. Галтунг), дослідження соціального виключення і дискримінації (Г. Ганс), етнокультурних кордонів (Ф. Барт), соціальної дистанції (Г. Зіммель, Т. Парк, Е. Берджес), політологічні дослідження факторів ризику (Т. Гурр) та діаспор (У. Сафран, Г. Шеффер, Х. Тололян) [3, с. 7] та ін.

Серед українських вчених заслуговують на увагу міждисциплінарні наукові розвідки Я. Кондратьєва, Ю. Римаренка, В. Олефіра, Т. Панченко [4, с. 582], С. Сардак [5], К. Шиманської [6], С. Семів [7], Е. Лібанової [8], М. Біля, М. Барни, А. Збарської [9], І. Коваленко, Ю. Мелякової, Е. Кальницького, С. Жданенко [10], що стосуються міграцієзнавства як дослідного напрямку, міграційного права, взаємопов'язаних проблем міграції, етнополітики, етнічних конфліктів, націоналізму, прав людини і різноманітних меншин, розвитку

демократії в перехідних суспільствах, а також специфіки травматичного досвіду в контексті сучасної біополітики та розвитку медіатехнологій.

Формулювання мети. Дослідити міграційні процеси як форму подолання соціокультурних і політичних кордонів в умовах російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу. Міграційні процеси на теренах незалежної України мають свою історію, етапність та причини їхнього розгортання. На кожному з етапів можна виокремити загальні та специфічні соціокультурні, політичні й економічні наслідки міграції. Аналізуючи перебіг міграційних процесів у сучасній Україні, вітчизняні науковці С. Горбань, О. Біленко, Т. Трубнік визначають чотири основні етапи:

1. «Період після здобуття незалежності» – 1991–2004 рр. Цей період означений суттєвою внутрішньою міграцією, перш за все з сільської місцевості в місто, а також переїздом українців за межі держави – найчастіше до країн СНД. У той час фіксується збільшення рівня трудової міграції, коли значна кількість українських фахівців відшукувала можливості вигідного працевлаштування в сусідніх державах.

2. «Інтеграційний період» – 2004–2013 рр. У цей період в Україні продовжувалась внутрішня міграція – найчастіше з села до міста. При цьому в державі також фіксувалось збільшення зовнішньої міграції, переважно до країн ЄС, що стало наслідком активізації співробітництва України з Європейським Союзом. Означений період характеризується збільшенням саме трудової міграції до Польщі, Португалії, Італії, Іспанії та інших держав ЄС. Крім того, Україна стає транзитною державою для міграційних потоків з Азії та Африки, що спрямовані до Західної Європи.

3. «Окупаційний період» – 2014–2021 рр. Військові дії на сході нашої держави суттєво вплинули на міграційні тенденції в Україні. Під впливом цих подій в Україні утворилась нова соціальна група – внутрішньо переміщені особи, українці, які виїхали з зони бойових дій у Донецькій і Луганській областях. У цей же час зростає зовнішня еміграція українців, які шукають притулок у сусідніх державах, перш за все країнах ЄС. Зазначимо, що підписана угода про безвізовий режим між Україною та Європейським Союзом у 2017 р. розширила міграційні права для українських громадян.

4. «Воєнний період» – із 24 лютого 2022 р. дотепер. Російсько-українська війна спричинила кардинальне посилення міграційних процесів у нашій державі. «Масштабні військові дії та масштабні руйнування призвели до масового переміщення людей, мільйони українців покинули свої домівки в пошуках безпеки всередині країни або за її межами. У цей період значно зросла кількість біженців і шукачів притулку, причому українці шукають захисту в сусідніх країнах, зокрема в Польщі, Угорщині, Словаччині, Румунії та Мол-

дові, в інших державах – членах Європейського Союзу, а також у Канаді та США» [11].

В умовах війни міграційні процеси на теренах України перебувають у постійній динаміці, впливаючи на загальноєвропейську міграційну картину. Якщо бойові дії будуть продовжуватись та погіршатись соціально-економічні умови існування громадян, це призведе до нових потоків мігрантів за межі України. У той же час після припинення бойових дій почнеться процес реєміграції. За будь-яких умов міграція пов'язана з подоланням людиною соціокультурних і політичних кордонів як у фізичному, так і духовно-символічному сенсах.

Досліджуючи посилення міграційних процесів у сучасній Україні, варто розкрити їхні основні причини. Зокрема, починаючи з подій на Майдані 2004 р. («Помаранчева революція»), Україна увійшла в період посиленої соціальної турбулентності, яка в тому числі детермінувала і міграційні процеси. У подальшому соціальна нестабільність, як чинник міграції посилилась економічною кризою 2008 р., соціальними протестами у 2013–2014 рр. («Революція гідності»), воєнними діями на теренах України, починаючи з 2014 р., та широкомасштабною агресією Росії проти України у 2022 р.

Для розуміння міграційних настроїв і тенденцій в Україні, на нашу думку, варто враховувати історичні [12], ментальні й етнокультурні особливості розвитку Українського народу [13], ціннісні аспекти існування соціальних систем у нестабільних умовах [14] та інші чинники. Під час міграційних переміщень людина, як правило, сама обирає майбутнє соціокультурне середовище, що передбачає перетин адміністративних і політичних кордонів.

Посиленню міграційних процесів у світі та Україні зокрема сприяла загальна світова криза міжнародних відносин, що детермінувала переформатування світового порядку в політичному, економічному, соціокультурному та військово-блоковому вимірах. На переконання О. Висоцького, світ опинився у стані так званої метакризи, яка зрушила усталені форми буття та призвела до посилення міграції з різних причин. О. Висоцький підкреслює, що метакриза – це критична, всеохопна загроза основним цінностям істини, краси і добра, що впливає з широко розповсюджених хибних уявлень, неправильних оцінок і «зловживань» реальністю. Вона є фундаментальною проблемою, яка перетинається з глобальними кризами і загострює їх, характеризуючись колективною оманом, вкоріненою як у духовному, так і в матеріальному виснаженні сучасної епохи. Ця криза проявляється через різні інституційні та культурні форми, негативно впливаючи на життя на Землі [15, р. 108].

Продовжуючи вищеозначену логіку, науковці констатують, що детермінанти, які спричинили посилення міжнародних міграційних потоків, як і пе-

реформатування їхніх базових характеристик стали наслідком глобалізації. «Зняття перешкод на шляху вільної торгівлі, зростання політичної, економічної, соціальної взаємозалежності між державами, що виявляється у формуванні транснаціонального бізнесу та міжнародного ринку праці, інтернаціоналізації науки, освіти, інформації, небаченому розвитку комунікацій, мали вирішальне значення для динаміки та обсягів міграцій населення» [16, р. 152]. Глобалізація стала потужним чинником переформатування соціокультурного середовища окремих держав та світу в цілому, створюючи відчуття умовності політичних кордонів сьогодення.

Визначаючи негативні та позитивні прояви міграційних процесів, науковці А. Геддес, Е. Гільд, Й. ван Селм акцентують увагу на двоїстій природі міграції: з одного боку, вона призводить до додаткового тиску на всі сегменти соціуму, а з іншого, – зміцнює людський потенціал країни. Зокрема, вони підкреслюють, що міграційні небезпеки проявляються насамперед у суспільствах, які приймають мігрантів, хоча при цьому завдяки мігрантам такі спільноти можуть збільшувати власні людські та інтелектуальні ресурсні можливості, які є основними факторами виробничих відносин та посилення економічної безпеки. Незважаючи на це, громадяни приймаючої країни можуть негативно оцінювати міграційну політику своєї країни, виходячи з її вартості, яка є додатковим тягарем на соціальну систему, користувачами якої є мігранти, – система освіти, охорони здоров'я, соціальна допомога, забезпечення житлом. «Однак у підсумку мігранти відпрацьовують ці витрати і створюють для країни перебування додатковий дохід» [17, р. 161].

У цьому сенсі українці, які вимушено подолали політичні кордони внаслідок війни та опинились у новому соціокультурному середовищі, – це найчастіше громадяни з вищою освітою (здебільшого жінки), які стали або в перспективі стануть суттєвим соціально-економічним ресурсом для країн, у яких вони опинилися.

За даними соціологів, серед українських біженців переважна більшість жінок із дітьми, чий чоловіки лишилися в Україні. Уже перші проведені соціологічні дослідження демонстрували, що серед біженців з України переважають люди працездатного віку, які були працевлаштовані в Україні. Причому переважна більшість в Україні мала повну зайнятість, п'ята частина були самозайнятими або підприємцями [18, s. 68].

Щоправда, з часом відбулись певні зміни в соціально-демографічній структурі біженців з України: зросла частка молодих, неодружених, розлучених, жінок і бездітних жінок, представників східних та південних регіонів країни та соціально вразливих категорій населення, частина з яких імовірно пережили суттєві втрати внаслідок війни [19, s. 60–61].

Загалом фактори міграційних процесів багатогранні, на думку О. Пилипченко, їх можна класифікувати за такими критеріями:

1. Критерій регуляційного впливу на міграційні процеси: некеровані, керовані, комбіновані фактори.

2. Часовий критерій дії факторів: фактори, що постійно діють; повільно-мінливі фактори; нестабільні фактори.

3. Критерій внутрішньої природи чинників та їхнього прояву щодо механізмів міграційних потоків: фактори-обставини; фактори структури та системи.

4. Критерій ступеня залученості суб'єкта до міграційних процесів: фактори суб'єктивного характеру; фактори об'єктивного характеру (природні та суспільні).

5. Критерій рівня сприйняття міграційних процесів суб'єктом: фактори позитивного характеру, фактори негативного характеру.

6. Критерій спонукального впливу на суб'єкта: фактори, що притягують; фактори, що відштовхують.

7. «Залежно від рівня впливу на міграційні процеси: макрорівневі фактори; мезорівневі фактори; мікрорівневі фактори» [20, с. 43].

Як зазначалось вище, з 2014 р. (початок російської агресії) в Україні утворилась нова соціальна група населення – ВПО. Широкомасштабні бойові дії в Україні призвели до значного збільшення чисельності ВПО. «Внутрішньо переміщені особи – це особи або групи осіб, які є громадянами певної країни або громадянами інших держав, перебувають на території країни на законних підставах, які вимушені залишити місця свого постійного проживання в результаті ускладнення політичної, соціально-економічної, екологічної ситуації в певній адміністративно-територіальній одиниці держави з метою уникнення проявів насильства, порушення прав людини, наслідків стихійних або антропогенних лих, екологічних змін, проєктів соціально-економічного розвитку задля збереження життя та свободи та не перетнули міжнародно визнаних державних кордонів» [21, с. 48–49].

ВПО є своєрідною суспільно-географічною групою, формою вимушеної міграції, що зумовлена різними причинами та передбачає зміну місця проживання осіб різного віку, статі, професії тощо. У процесі переміщення спостерігається перетин громадянами адміністративно-територіальних меж у тій або іншій країні, що є одним із проявів соціальної мобільності населення, але як правило, під впливом форс-мажорних обставин. Не перетинаючи політичних кордонів та лишаючись у національному соціокультурному середовищі, ВПО мають адаптуватися до норм буття громад, що їх приймають.

Згідно з українським законодавством внутрішньо переміщеними особами є:

- «громадяни України, іноземці або особи без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах та мають право на постійне проживання в Україні;

- громадяни України, яких змусили залишити або покинути своє місце проживання в результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 року)» [22].

Отже, можна виокремити дві хвилі утворення ВПО: перша хвиля – починаючи з 2014 р.; друга хвиля – з 24 лютого 2022 р. Основні риси першої хвилі є такими:

- внутрішні мігранти були прихильниками різних політичних поглядів та демонстрували різні рівні згуртованості залежно від того, звідки вони вийшли і в який період змушені були мігрувати;

- ця хвиля міграції була достатньо значною, при цьому кількісні її показники мають орієнтовний характер. На першому етапі російської агресії у 2014 р. кількість ВПО становила приблизно 2 мільйони осіб. Загалом до повномасштабного вторгнення РФ у нашу державу офіційно зареєстрованих ВПО було 1,5 мільйона. Статистика щодо кількості ВПО не є точною, оскільки частина внутрішньо переміщених осіб офіційно не реєструвалась;

- переміщення українських громадян у 2014 р. не мало централізованого характеру, що вплинуло і на розселення ВПО – громадяни найчастіше самостійно обирали нове місце проживання, спираючись на особисті контакти. Напрямок переміщення визначався родинними зв'язками, професійними контактами, можливостями працевлаштування або прийнятними цінами на житло;

- ця хвиля ВПО була спрямована здебільшого до великих міст, при цьому внутрішньо переміщені особи фактично «розчинились» у міському просторі;

- «доволі значна кількість громадян, зареєстрованих як ВПО на підконтрольних уряду України територіях Донецької та Луганської областей, були пенсійного віку. Значна їх частина жила на окупованих територіях, а на підконтрольну українському уряду територію в'їжджала час від часу для проходження ідентифікаційних процедур та отримання пенсій» [23, с. 208].

Відповідно друга хвиля ВПО, спричинена повномасштабним вторгненням РФ, була набагато чисельнішою. Так, станом на 12 грудня 2022 р., за даними

Міністерства соціальної політики, «на обліку внутрішньо переміщених осіб в Україні перебувало 4 893 079 осіб, з яких 1 093 821 – діти» [22].

Переважає більшість внутрішньо переміщених осіб за допомогою індивідуальних контактів або за сприяння державних органів переїхали зі східних та південних областей України до центральних і західних регіонів та до міста Києва. Натомість «Київ, звідки на початку війни виїхала майже половина мешканців, став місцем переїзду біженців, зазвичай із лівобережної України» [24, р. 7].

До сьогоднішнього дня «міста центральної України залишаються важливими пунктами прийому біженців із південно-східних регіонів України. Згідно з картою ООН, у Західній Україні налічується понад 2,9 мільйона внутрішньо переміщених осіб, у центральних областях на правому березі Дніпра – 1,4 мільйона, на північний схід від Києва – 1,3 мільйона, на південь від Києва та на північ від Одеси та Миколаєва – 357 тисяч, а на лівому березі Дніпра (у Запорізькій і Херсонській областях) – 857 тисяч. Значну частку внутрішньо переміщених осіб становлять діти, з них: 38% діти віком 5–17 років; 14% – діти 1–5 років; 4% – немовлята» [25].

Сьогодні у складі ВПО можна вирізнити декілька груп, що потребують диференційованої політики з боку держави:

- громадяни, які переїхали з певним грошовим запасом, працевлаштовані за попереднім місцем проживання (працюють дистанційно, вахтовим методом тощо), мешкають у родичів або знайомих; такі громадяни при першій нагоді воліють повернутись додому та не завжди долучаються до життєдіяльності громад свого перебування;

- громадяни (найчастіше жіночої статі) з відповідним досвідом перебування за кордоном та необхідними зв'язками, які прагнуть виїхати за межі України, скориставшись сприятливими умовами набуття легального статусу для облаштування життя в розвинених державах; представники такої категорії громадян після закінчення війни навряд чи повернуться в Україну;

- громадяни з міст із розвиненою інфраструктурою, які мають вищу освіту, звикли до достатньо високих стандартів життя; серед таких громадян лише незначна кількість погодиться на постійне проживання у невеликих громадах, на зайнятість у сільському господарстві, будівництві, промисловості, виняток можуть становити ті, у кого зруйновано житло, і на новому місті вони змогли придбати інше;

- «люди, які втратили житло або настільки налякані перебуванням у зоні активних бойових дій, що в принципі не бажають повертатися – для них питання працевлаштування в західних регіонах України безпосередньо пов'язане з можливістю отримання постійного житла чи гарантій цього, а вимоги і щодо

житла, і щодо роботи не є занадто високими; часто вони вже ухвалили рішення щодо постійного проживання в західних областях» [26, р. 51].

Соціально-гуманітарні та соціокультурні наслідки міграційної кризи є глибокими й системними. ВПО, як правило, стикаються з недостатніми можливостями задовільнити основні потреби – житло, їжа, медичне обслуговування та освіта. Міжнародна організація з міграції (МОМ) у 2022 р. провела опитування серед 22% ВПО, які зазначили, що їхні житлові умови не відповідають стандартам зимового періоду в Україні. Більш ніж третина опитаних не може винаймати або купити прийнятне житло у зв'язку з фінансовими труднощами. Орієнтовно 2 мільйони ВПО в сільській місцевості позбавлені можливості отримувати належну медичну допомогу, а 44% опитаних працездатних ВПО не мають джерела заробітку. Саме тому більшість сімей ВПО живуть у режимі суттєвої економії, скорочуючи свої витрати (70%) на харчування, а одна третина вимушена позичати гроші. «Водночас, найбільшу потребу в ліках, будівельних матеріалах та ремонтних роботах мають необхідність переважно ті, хто повернувся до своїх осель, а також мешканці, які не залишали свої помешкання. Навантаження на приймаючі громади та існуючу соціальну структуру може призвести до напруги та посилення конкуренції за ресурси. Психологічний вплив на людей, включаючи травму та стрес, пов'язаний з переміщенням, є ще одним важливим аспектом, який потребує уваги та підтримки» [27, с. 362].

Зауважимо, що найбільш болючою в середовищі переселенців залишається проблема набуття тимчасового і власного житла на неокупованих територіях. За статистикою, у перші роки російської агресії лише 10% внутрішньо переміщених осіб (близько 160 тис. осіб) знайшли самостійно житло, насамперед у великих містах. Вони майже не звертались за допомогою, позиціонуючи себе як громадяни, які переїхали з іншого регіону. Значна кількість переселенців витрачає левову частку коштів на оренду житла або живе у непристосованих або аварійних приміщеннях [28, с. 183].

Проблема ВПО в Україні має вирішуватись комплексно, але на сьогоднішній день держава, стикаючись зі значним дефіцитом коштів, іде на скорочення програм підтримки цієї категорії громадян, залишаючи її лише для найбільш соціально вразливих осіб та сімей. Під впливом соціально-економічних труднощів окремі групи ВПО можуть демонструвати радикалізацію політичних поглядів, перетинаючи символічні кордони поміркованості.

Крім внутрішньої міграції, широкомасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 р. спричинило також потужну хвилю міграції за кордони держави. Ступінь готовності українських громадян до переміщення за кордон була різною: умовно кажучи, менша частина готувалась завчасно, маючи ресурси та організаційні можливості, більшість – реагувала на поточну ситуацію,

до останнього моменту сподіваючись, що війни не буде. Зовнішня міграція українства під час війни перетворилась на потужну хвилю перетину політичних та соціокультурних кордонів, об'єктами розгортання якої стала низка держав і континентів.

Так, «станом на лютий 2024 року, за оцінками УВКБ ООН, загальна кількість зареєстрованих українських воєнних мігрантів з різним статусом захисту, які перебувають за кордоном, склала 6,48 млн. осіб. З них 6,004 млн. – перебувають у Європі, в тому числі 1,25 млн. осіб у росії та Білорусі (добровільно або депортовані), з них у Білорусі – 40 тис. осіб. За межами Європи, переважно в США та Канаді, перебуває 475,6 тис. осіб» [29, с. 4].

На думку фахівців, до наведених цифр треба ставитися критично, оскільки дані про мігрантів у Росії та Білорусі важко перевірити. Також є проблема подвійного обліку мігрантів. Певна кількість мігрантів зі східних областей України перетнули російський кордон, але частина з них пізніше переїхала до країн Заходу або на контрольовані території нашої держави. Частина громадян скористались можливістю отримання тимчасового захисту або реєстрації в якості мігрантів у декількох державах, у тому числі в тих, що знаходяться за межами ЄС. «За даними Євростату на кінець січня 2024 року, статус тимчасового захисту в країнах ЄС мали близько 4,3 млн осіб. Це на 24%–28% нижче за відповідну оцінку ООН. Різниця становила 2,81 млн. осіб, в той час як наведена вище оцінка кількості українських воєнних мігрантів від УВКБ ООН перевищує її більше ніж втричі» [Там само, с. 4–5].

Перетинаючи політичні кордони, частина українців потрапляла у стан соціально-економічної невизначеності, соціокультурної неадаптованості й психологічної розбалансованості.

Міграційна хвиля з України була настільки одномоментно чисельною, що вперше за свою історію ЄС задіяв Директиву про тимчасовий захист, яка встановлює правові норми, що мають допомогти керувати великою кількістю мігрантів. Також Єврокомісія почала координувати дії з державами ЄС для узагальнення інформації про ситуацію на місцях та запобігання торгівлі людьми. «Країнами-реципієнтами для українських біженців стали держави, які мають спільні кордони з Україною (Молдова, Румунія, Угорщина, Польща), країни Балтії та інші країни Європи та Америки. Як показують дослідження, максимальний потік мігрантів з України був спрямований в країни, що мають довготривалі відносини з Україною у сфері міграції» [30, с. 66].

Зокрема, Польща за інфраструктурними, матеріально-фінансовими, морально-психологічними показниками виявилась найбільш підготовленою для прийняття значної кількості мігрантів з України. Українці обирали Польщу з таких причин:

– мовний чинник: спорідненість мов сприяла налагодженню швидкої комунікації на теренах Польщі;

– близькість державного кордону з Польщею, наявність декількох пунктів пропуску, які польська влада зробила відкритими для українських біженців;

– частина українців до війни ознайомилася з польськими реаліями в якості трудових мігрантів, туристів, студентів польських закладів освіти;

– Польща має достатньо високий рівень соціально-економічного розвитку, є членом ЄС, що відкриває для мігрантів можливості для самореалізації в різних сферах, починаючи від бізнесу, закінчуючи торгівлею, сферою послуг тощо;

– «спрощена можливість виїзду з Польщі до третіх країн, насамперед до розвинених країн Західної Європи, до США, Канади, Австралії тощо. З Польщі організовано регулярні пасажирські потяги для українських емігрантів до Німеччини, Чехії, Нідерландів тощо» [31, с. 92–93].

З часом умови перебування українських мігрантів у Польщі погіршились (знизилась фінансова підтримка, з різних причин у негативний бік змінилось ставлення частини поляків до українців тощо), що спричинило відтік українців до інших держав, зокрема до Німеччини та Ірландії.

Так, «станом на вересень 2023 р., на перше місце за кількістю прийнятих українських мігрантів вийшла Німеччина, випередивши Польщу. За різними даними у Німеччині перебуває близько 1,1 млн українців, у Польщі – 990 000. Далі йдуть Чехія (340 000), Іспанія (178 000), Італія (158 000) та Болгарія (157 000). За межами Європи найбільше українців прийняли США та Канада: у США близько 280 000, у Канаді – близько 234 500. Показово, що з серпня 2022 р. кількість зареєстрованих українських біженців у Польщі зменшилась більш ніж на 350 тис., тоді як у Німеччині – зросла більш ніж на 410 тис.» [32, с. 62–63].

Причинами зміни векторів міграції українських громадян, окрім вищенаведених, є особисті зв'язки в Німеччині (друзі, колеги, знайомі), наявність у цій країні високих заробітків та соціальних виплат.

Суттєву допомогу українським біженцям надає і Румунія, у якій оселились орієнтовно 90 тис. українців. Наші співвітчизники можуть користуватись безоплатними медичними та освітніми послугами, працевлаштуватись або відкривати власний бізнес. «На початку повномасштабного вторгнення Румунія допомагала нашим переселенцям не лише фінансово, а й з житлом. Українців часто селили безоплатно у гуртожитках, пансіонатах чи готелях» [33].

Окремі групи українців опинившись в інших країнах достатньо спонтанно, здійснювали перетин політичних кордонів у подальшому на прагматичній основі з урахуванням у тому числі й соціокультурних реалій країн-реципієнтів.

Необхідно зазначити, що російська пропагандистська та шпигунсько-розвідувальна мережа робить усе, щоб до українців ставились негативно в тих країнах, де вони масово перебувають. Для цього використовуються різні наративи, зокрема наратив про те, що допомога українцям є значним тягарем для бюджету країни-реципієнта. Насправді українці в Польщі сформували майже 328,6 млрд злотих ВВП у 2022–2025 рр. Це означає, що 40,3 млрд злотих, інвестовані за три з половиною роки в українців у Польщі, становлять лише 12,3 % чистого фінансового прибутку для польського ВВП – тобто у 8 разів менше [34].

Міграційні процеси, що відбулись в Україні внаслідок російської агресії, мають значний соціально-економічний вплив за різними вимірами. Експерти стверджують, що ця міграційна криза становить суттєві наслідки як для країн ЄС, так і в першу чергу для вітчизняної економіки. Деструктивні наслідки мають накопичувальний ефект, тому їхній вплив у майбутньому буде ще відчутнішим. У соціокультурному контексті варто підкреслити, що «ворог, окрім заволодіння територіями, першочерговим завданням поставив знищення української нації, її мови, культури, історії. Тероризм та геноцид українського народу з боку агресора, масові вбивства, катування, зґвалтування, депортації на територію Росії призвели до того, що мільйони людей в Україні покинули свої домівки через війну. До дітей та молоді ворог застосовує додаткові методи впливу – примусове навчання та виховання за російськими програмами та підручниками» [35, с. 83]. Вочевидь ворог не тільки руйнує та зневажає міжнародно визнані кордони України, він ставить під сумнів, намагається «стерти» шляхом пропаганди, псевдоосвітніх програм національно-культурну ідентичність українства.

У зв'язку зі значним скороченням населення внаслідок війни перед українською владою вже постала і постане з новою силою після встановлення миру проблема повернення українців з-за кордону, відновлення демографічного потенціалу держави.

Як доводять Я. Белінська та О. Шевчук, для забезпечення максимально можливого повернення українців після закінчення війни необхідно вжити наступних заходів. По-перше, важливо співпрацювати з країнами ЄС для повернення українців. Україна має пояснювати європейським партнерам, що повернення українських мігрантів – це суттєва допомога державі. Збільшення кількості повернених осіб сприятиме економічному зростанню та забезпечить безпеку в Європі, зменшуючи витрати ЄС на відновлення України. По-друге, необхідно швидко відновлювати постраждалі регіони після війни. Ті, хто виїхав за кордон зі зруйнованих міст, може не мати можливості повернутися через відсутність інфраструктури. Швидка та прозора відбудова сприятиме

поверненню українців на Батьківщину. По-третє, надання допомоги біженцям із постраждалих регіонів під час процесу відбудови. Опитування свідчить, що українці готові повертатися, отримавши підтримку у вигляді грошей чи субсидій на житло в безпечних областях. По-четверте, важливо допомагати в пошуку роботи в безпечних регіонах та організовувати курси перекваліфікації. Можливість знаходження високооплачуваної роботи в Україні є важливим мотивом для повернення [36, с. 66].

Цілком очевидно, що населення України скорочуватиметься, при цьому після припинення бойових дій у нашу державу, скоріш за все, приїде значна кількість громадян із тих держав, що розвиваються. Адаптація мігрантів з інших держав потребуватиме не тільки фінансових та економічних ресурсів, але й налагодження толерантного співжиття українських громадян з іноземцями. На даний момент прямих загроз та ризиків, пов'язаних із великою кількістю трудових мігрантів, в Україні немає, вони розглядаються як гіпотетичні. Докладний аналіз із цього питання неможливий у зв'язку з війною, невизначеністю щодо механізмів відновлення вітчизняної економіки та обсягами інвестицій у нашу державу. Разом із тим «після закінчення війни в Україні зросте попит на робочу силу, який можна задовольнити залученням трудових мігрантів з країн, що розвиваються. Тому необхідно передбачити потенційні загрози та проблеми, які необхідно враховувати при формуванні державної політики щодо адаптації та інтеграції трудових мігрантів у суспільство країни у майбутньому» [37, с. 536–537].

З нашої точки зору, українська влада має докласти максимум зусиль для повернення саме співвітчизників з-за кордону, створивши систему соціально-економічної мотивації, особливо для молоді та для громадян працездатного віку. Соціологічні опитування українців у різних країнах засвідчують, що більшість хотіла б повернутись до дому, але за певних умов. При подальшому продовженні російсько-української війни та невизначеності перспектив для тих, хто повертається, охочих повернутися в Україну буде все менше.

Соціологічні дослідження в різних країнах демонструють, що чимало українських біженців, готові повернутися в Україну після закінчення війни або коли будуть почуватися в Україні в безпеці. Відповідні дані таких досліджень у різних країнах суттєво різняться, однак їх об'єднує одна закономірність – із часом кількість охочих повернутися неухильно зменшується. Як приклад наведемо дані трьох хвиль 2022–2023 рр. репрезентативного соціологічного опитування IAB-BiB/FReDA-BAMF-SOEP серед українських біженців у Німеччині, які демонструють, що частка біженців, які хочуть залишитися в Німеччині на тривалий термін – тобто ще кілька років або назавжди, зростає: наприкінці літа 2022 р. вона становила 39 %, на початку 2023 р. –

44 %, а влітку 2023 р. – 52 % [38, s. 6]. Результати цього опитування також демонструють, що чоловіки, люди молодше 66 років та ті, чий партнер перебуває в Німеччині, схильні більше залишитися в Німеччині, ніж жінки, люди похилого віку та особи, чий партнер залишився в Україні [39, p. 408].

Крім того, варто враховувати такі чинники повернення українських біженців на Батьківщину: тривалість війни та безпекові гарантії для України після її закінчення; наявність житла та запровадження державою житлових програм; можливості працевлаштування; порівняння умов життя в Україні та в тих державах, де перебувають мігранти [40].

Оперуючи різними соціологічними даними, демографи, соціологи та економісти цілком справедливо стверджують, що чим тривалішою буде війна, тим більше наших співвітчизників адаптуються до закордонних умов і відповідно тим менше повернуться в Україну. Вони звикають до наявного способу (умов) життя в країнах перебування, їхні діти відвідують там садочки і школи, а вони самі поступово інтегруються в місцеві ринки праці. Останнє підтверджують, зокрема, дані IAB-BiB/FReDA-BAMF-SOEP по Німеччині, де, до речі, частка працевлаштованих українців значно нижче, ніж у більшості країн Західної і Східної Європи. Згідно з даними цього опитування, частка працевлаштованих українців за рік зросла з 16 до 23 % [37]. На початок 2024 р. німецькі фахівці оперують уже показником 27 %, а деякі країни – Великобританія, Данія, Нідерланди, Естонія, Латвія, Польща – повідомляють про працевлаштування від 38 до 56 % українських біженців [41, s. 34].

Таким чином, українські біженці перетнувши політичні кордони, поступово адаптуються до нових соціокультурних умов та інтегруються в соціально-економічну систему країн перебування. Разом із тим для значної кількості українських мігрантів суттєвими залишаються мовна проблема, можливість працевлаштуватися за фахом згідно зі своєю кваліфікацією, а також проблема віднайдіння свого місця в інокультурних соціальних відносинах.

Висновки. Отже, міграція є своєрідною формою подолання політичних і соціокультурних кордонів, яка передбачає усвідомлену або спонтанну (під впливом форс-мажорних обставин) зміну місця проживання, політико-правового і соціально-економічного середовища. Вона відбувається з різних причин, зокрема під час війни. Безсумнівно, російсько-українська війна стала найбільшою трагедією на європейському просторі з часів Другої світової війни. Вона спричинила низку негативних процесів, одним із яких є вимушена міграція українців як усередині держави, так і за її межі. Міграційні процеси під час війни призвели до масового перетину українцями адміністративних і політичних кордонів, які також символізують своєрідні соціокультурні водорозділи.

Вимушена міграція з України призвела до значного зменшення соціально-економічного та демографічного потенціалу нашої держави, наслідки якої проявляються вже зараз та стануть особливо відчутними після завершення війни. У соціокультурному контексті посилення міграції з України спричинило руйнування усталених форм культурного буття, звичної комунікації та традиційного способу життя вітчизняних мігрантів. Подолання негативних тенденцій міграційних зсувів, детермінованих російсько-українською війною, потребує комплексної, науково обгрунтованої стратегії з боку держави, яка буде суттєво відрізнятися за умови продовження війни та після її завершення.

Базовими передумовами для зменшення негативних соціально-економічних і соціокультурних наслідків міграційних процесів в Україні є встановлення стійкого миру; розширення можливостей для працевлаштування; підвищення рівня добробуту громадян; надання пільг для підприємців, сприяння для розвитку бізнесу; створення умов для іноземних інвестицій; покращання соціального забезпечення населення; реальна боротьба з корупцією. До ефективних кроків повернення біженців варто віднести проведення виваженої реєміграційної політики з урахуванням міжнародного досвіду та з акцентом на сприятливих соціально-економічних і соціокультурних програмах. Українці за кордоном мають побачити, що вони потрібні власній державі, яка через систему правових та економічних стимулів, втілення людиноорієнтованих програм створює всі можливі умови для нормалізації життя в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ясь О. В. Еміграція. *Енциклопедія сучасної України* : наук.-енцикл. вид. / Ін-т енцикл. дослідж. НАН України, 2009. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=17837 (дата звернення: 15.06.2025).
2. Ровенчак О. Визначення та класифікація міграцій: наближення до операційних понять. *Політичний менеджмент*. 2006. №2. С. 127–139.
3. Слабінська С. В. Соціокультурна інтеграція та адаптація мігрантів у сучасній Україні : автореф. дис. ... к.політ.н. Київ, 2010. 20 с.
4. Національна безпека: світоглядні та теоретико-методологічні засади : монографія / за заг. ред. О. П. Дзьобаня. Харків : Право, 2021. 776 с.
5. Sardak S. Prospects for socioeconomic development of human resources under conditions of globalization. *Actual Problems of Economics*. 2011. № 123. P. 217–225.
6. Shymanska K., Kurylo M., Karmaza O., Timchenko G. Determinants of migration motives as a precondition for the migration flows formation. *Problems and Perspectives in Management*. 2017. № 15 (3). P. 352–364.

7. Semiv S., Berezivskiy Y., Baranyak I. et al. Priorities and tools of regulation of external migration in the Carpathian region of Ukraine. *Agricultural and Resource Economics : International Scientific E-Journal*. 2021. № 7 (2). P. 160–181.
8. Libanova E. Labour migration from Ukraine: key features, drivers and impact. *Economics and Sociology*. 2019. Vol. 12, № 1. P. 313–328.
9. Bil M., Barna M., Zbarska A. Migration and human development in Ukraine: features of interaction and priorities of state regulation. *Agricultural and Resource Economics : International Scientific E-Journal*. 2021. Vol. 7, № 3. P. 5–21.
10. Meliakova Y., Kovalenko I., Kalnytskyi E., Zhdanenko S. Temporality and Nostalgia in the Hermeneutic Logic of History. *Cogito*. 2022. Vol. 14, No. 4. P. 7–26.
11. Горбань С. Ф., Біленко О. В., Трубнік Т. Є. Вплив міграційних процесів на економіку України. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 49. С. 9–26. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2307/2229> (дата звернення: 17.06.2025).
12. Danilyan O. G., Dzeban A. P., Kalynovskyi Y. Y., Klenina K. The influence of historical traditions on the formation of legal consciousness of the ukrainian people. *Revista Notas Históricas y Geográficas*. 2021. № 26 (Enero – Junio). P. 144–165.
13. Danilyan O. G., Dzeban O. P., Kalynovskyi Y. Y., Hetman Y. A. Historical and cultural-mental origins of legal consciousness of the ukrainian people. *Revista Notas Históricas y Geográficas*. 2022. № 28 (Enero – Junio). P. 346–360.
14. Danilyan O., Dzeban O., Kalynovskyi Y., Saltanov M. Value aspects of the safe existence of social systems in an unstable world. *Cogito*. 2023. Vol. 15, iss. 4. P. 60–78.
15. Vysotskyi O. Y. The metamodern nature of Volodymyr Zelenskyy's public diplomacy during the full-scale Russia-Ukraine war. *Ideology and Politics Journal*. 2024. № 1 (25). P. 107–128.
16. Danilyan O. G., Dzeban O. P., Kalynovskyi Y. Y. Social instability as a global trend of the modern world. *Cogito*. 2022. Vol. 14, iss. 3. P. 141–162. URL: https://cogito.ucdc.ro/COGITO_SEPTEMBER_2022.pdf (дата звернення: 17.06.2025).
17. Geddes A., Guild E., Van Selm J. Immigration and Welfare State. International migration and security: opportunities and challenges. London ; New York : Routledge, 2005. 318 p.
18. Panchenko T. Prospects for Integration of Ukrainian Refugees into the German Labor Market: Results of the ifo Online Survey. *CESifo Forum*. 2022. № 23 (4). S. 67–75.
19. Panchenko T. Wie geht es ukrainischen Geflüchteten in Deutschland? Ergebnisse von ifo-Umfragen. *IFO Schnelldienst*. 2023. Nr. 10. S. 52–62.
20. Пилипченко О. О. Фактори міграції: зміст та класифікація. *Наукові праці Між-регіональної академії управління персоналом. Економічні науки*. 2023. Вип. 1 (68). С. 42–49.
21. Логвинова М. О. Внутрішньо переміщені особи як категорія вимушених мігрантів: поняття та ознаки. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Географічні науки»*. 2019. № 11. С. 44–50.

22. Вплив повномасштабної війни на міграцію українців: як масштаби переміщення оцінюють держава Україна та міжнародні організації / ГО «Опора». 2023. URL: <https://www.oporaua.org/viyna/vpliv-povnomasshtabnoyi-viini-na-migratsiiu-ukrayintsiv-iak-masshtabi-peremishchennia-otsiniuiut-derzhava-ukrayina-ta-mizhnarodni-organizatsiyi-24523> (дата звернення: 17.06.2025).
23. Балінт Мадяр, Балінт Мадловіч. Геополітичні наслідки імперських прагнень Росії. *Російсько-українська війна*. Т. 2 / пер. з англ.: Аліна Журбенко, Аліна Цветкова, Анна Вовченко та ін. Бостон : Academic Studies Press, 2024. 400 с.
24. Rendiuk T. Forced Migration in the Extraordinary Conditions of the Russian-Ukrainian War and Its Negative Consequences for the Gene Pool of Ukraine. *Folk Art and Ethnology*. 2022. №3 (395). P. 5–14.
25. Токар В. М., Гбур З. В. Аналіз показників міграції населення: внутрішня та зовнішня. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2023. № 7. doi: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2023-7-02-11> (дата звернення: 17.06.2025).
26. Libanova E. M., Pozniak O. V., Tsymbal O. I. Scale and Consequences of Forced Migration of the Population of Ukraine as a Result of Armed Aggression of the Russian Federation. *Demography and Social Economy*. 2022. №2 (48). P. 37–57.
27. Фурик Б. Б. Міграція як ефект агресії Росії проти України: розуміння наслідків. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 83, ч. 2. С. 358–364.
28. Коваленко О. В. Соціокультурна динаміка міграційних процесів у глобалізованому світі : дис. ... д-ра філософії. Житомир, 2023. 257 с.
29. Дубровський В., Черкашин В., Вахітова А., Гетман О. Воєнні мігранти: світовий досвід та українські особливості / Українська Рада Бізнесу. Київ, 2024. 34 с. URL: <https://help-ukraine.org.ua/wp-content/uploads/2024/04/Policy-war-migranti-final-1.pdf> (дата звернення: 18.06.2025).
30. Швець С. Л. Міграційні потоки в країні ЄС: виклики та шляхи регуляції. *Політикус : наук. журн*. 2023. Вип. 3. С. 63–67. doi: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-3.11>.
31. Кротевич М. С., Гбур З. В. Міграційні процеси в Україні спричинені війною: стан та наслідки. *Реформування міжнародних економічних відносин і світового господарства в сучасних умовах : матеріали доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 24–25 берез. 2023 р.)*. Львів ; Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 91–96.
32. Пищуліна О., Юрчишин В., Стецюк П., Міщенко М. Вплив міграційних процесів на перебіг повоєнного відновлення України, міграційну політику ЄС та країн Східного партнерства / за ред. Ю. Якименка ; Центр Разумкова. Київ, 2023. 265 с. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2023/10/25/2023-Pyshchulina-MIGRACIA.pdf> (дата звернення: 18.06.2025).
33. Як біженці з України живуть та працюють у Румунії. 2024. URL: <https://kanal.dim.tv/yak-bizhenczi-z-ukrayiny-zhyvut-ta-praczuuyut-u-rumuniyi/> (дата звернення: 18.06.2025).

34. Жирій К. Польща заробила на українцях набагато більше, ніж було надано допомоги: стало відомо скільки. *УНІАН*. 2025. URL: <https://www.unian.ua/economics/other/zarobitok-ukrajinciv-u-polshchi-porivnyannya-dopomogi-i-zarobitku-13036524.html> (дата звернення: 18.06.2025).
35. Олефір В. Створені війною потоки міграції та їх вплив на господарську діяльність. *Публічне право*. 2022. № 4 (48). С. 80–87.
36. Белінська Я. В., Шевчук О. І. Вимушена міграція населення України під час війни. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2023. № 9 (09). С. 63–67.
37. Вимушена міграція в умовах війни: виклики, фінансово-економічні ризики, напрями розв'язання проблем / Червінська Л., Каліна І., Червінська Т. та ін. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2024. Т. 2 (55). С. 531–545.
38. Lebenssituation ukrainischer Geflüchteten / Ette A., Spies C. R., Bujard M. et al. *BIB Analyse*. 2023. N 6. 16 s. URL: https://www.bib.bund.de/Publikation/2023/pdf/Lebenssituation-ukrainischer-Gefluechteter.pdf?__blob=publicationFile&v=4 (дата звернення: 18.06.2025).
39. Ukrainian Refugees in Germany: Evidence From a Large Representative Survey / Brücker H., Ette A., Grabka M. M. ets. *Comparative Population Studies*. 2023. Vol. 48. P. 395–424. doi: <https://doi.org/10.12765/CPoS-2023–16> (дата звернення: 18.06.2025).
40. Біженці з України: хто вони, скільки їх та як їх повернути. Фінальний звіт / Д. Михайлишина, М. Смойлюк, М. Томіліна, Г. Вишлінський. Київ : Центр екон. стратегії, 2023. URL: <https://ces.org.ua/refugees-from-ukraine-ukr-final-report/> (дата звернення: 19.06.2025).
41. Arbeitsmarktintegration ukrainischer Geflüchteter: Eine internationale Perspektive : IAB-Forschungsbericht / Kosyakova Y., Gatskova K., Koch T. et al. *Aktuelle Ergebnisse aus der Projektarbeit des Instituts für Arbeitsmarkt- und Berufsforschung*. 2024. № 16. 79 s. URL: <https://doku.iab.de/forschungsbericht/2024/fb1624.pdf> (дата звернення: 19.06.2025).

REFERENCES

1. Yas, O. V. (2009). Emihratsiia. Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy. Naukovo-entsyklopedychne vydannia. Instytutu entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=17837 [in Ukrainian].
2. Rovenchak, O. (2006). Vyznachennia ta klasyfikatsiia mihratsii: nablyzhennia do operatsiinykh poniat. *Politychnyi menedzhment – Political management*, 2, 127–139 [in Ukrainian].
3. Slabinska, S. V. (2010). Sotsiokulturna intehtatsiia ta adaptatsiia mihrantiv u suchasni Ukraini. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
4. Natsionalna bezpeka: svitohliadni ta teoretyko-metodolohichni zasady: monohrafiia (2021). / za zah. red. O. P. Dzobania. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

5. Sardak, S. (2011). Prospects for socioeconomic development of human resources under conditions of globalization. *Actual Problems of Economics*, 123, 217–225.
6. Shymanska, K., Kurylo, M., Karmaza, O., Timchenko, G. (2017). Determinants of migration motives as a precondition for the migration flows formation. *Problems and Perspectives in Management*, 15(3), 352–364.
7. Semiv, S., Berezhivskiy, Y., Baranyak, I. et al. (2021). Priorities and tools of regulation of external migration in the Carpathian region of Ukraine. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, 7(2), 160–181.
8. Libanova, E. (2019). Labour migration from Ukraine: key features, drivers and impact. *Economics and Sociology*, Vol. 12, 1, 313–328.
9. Bil, M., Barna, M., Zbarska, A. (2021). Migration and human development in Ukraine: features of interaction and priorities of state regulation. *Agricultural and Resource Economics*, Vol. 7, 3, 5–21.
10. Meliakova, Y., Kovalenko, I., Kalnytskyi, E., Zhdanenko, S. (2022). Temporality and Nostalgia in the Hermeneutic Logic of History. *Cogito*, Vol. 14, 4, 7–26.
11. Horban, S. F., Bilenko, O. V., Trubnik, T. Ye. (2023). Vplyv mihratsiinykh protsesiv na ekonomiku Ukrainy. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, issue 49, 9–26. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2307/2229> [in Ukrainian].
12. Danilyan, O. G., Dzeban, A. P., Kalynovskyi, Y. Y., Klenina, K. (2021). The influence of historical traditions on the formation of legal consciousness of the ukrainian people. *Revista Notas Históricas y Geográficas*, 26 (Enero – Junio), 144–165.
13. Danilyan, O. G., Dzeban, O. P., Kalynovskyi, Y. Y. Hetman, Y. A. (2022). Historical and cultural-mental origins of legal consciousness of the ukrainian people. *Revista Notas Históricas y Geográficas*, 28 (Enero – Junio), 346–360.
14. Danilyan, O., Dzeban, O., Kalynovskyi, Y., Saltanov, M. (2023). Value aspects of the safe existence of social systems in an unstable world. *Cogito*, Vol. 15, issue 4, 60–78.
15. Vysotskyi, O. Y. (2024). The metamodern nature of Volodymyr Zelenskyy's public diplomacy during the full-scale Russia-Ukraine war. *Ideology and Politics Journal*, 1(25), 107–128.
16. Danilyan, O. G., Dzeban, O. P., Kalynovskyi, Y. Y. (2022). Social instability as a global trend of the modern world. *Cogito*, Vol. 14, issue 3, 141–162. URL: https://cogito.ucdc.ro/COGITO_SEPTEMBER_2022.pdf.
17. Geddes, A., Guild, E., Van Selm, J. (2005). Immigration and Welfare State. International migration and security: opportunities and challenges. London and New York: Routledge.
18. Panchenko, T. (2022). Prospects for Integration of Ukrainian Refugees into the German Labor Market: Results of the ifo Online Survey. *CESifo Forum*, 23(4), 67–75.
19. Panchenko, T. (2023). Wie geht es ukrainischen Geflüchteten in Deutschland? Ergebnisse von ifo-Umfragen. *IFO Schnelldienst*, 10, 52–62 [in German].
20. Pylypchenko, O. O. (2023). Faktory mihratsii: zmist ta klasyfikatsiia. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi akademii upravlinnia personalom. Ekonomichni nauky – Scientific*

- works of the Interregional Academy of Personnel Management. Economic sciences, issue 1(68), 42–49 [in Ukrainian].
21. Lohvynova, M. O. (2019). Vnutrishno peremishcheni osoby yak katehoriia vymushenykh mihrantiv: poniattia ta oznaky. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia «Heohrafichni nauky» – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series «Geographical Sciences»*, 11, 44–50 [in Ukrainian].
 22. Vplyv povnomasshtabnoi viiny na mihratsiiu ukrayintsiv: yak masshtaby peremishchennia otsiniuiut derzhava Ukraina ta mizhnarodni orhanizatsii. (2023). Hromadska orhanizatsiia «OPORA». URL: <https://www.oporaua.org/viyna/vpliv-povnomasshtabnoyi-viiny-na-migratsiiu-ukrayintsiv-iak-masshtabi-peremishchennia-otsiniuiut-derzhava-ukrayina-ta-mizhnarodni-organizatsiyi-24523> [in Ukrainian].
 23. Balint, Madiar, Balint, Madlovich. (2024). Heopolitychni naslidky imperskykh prahnen Rosii. Rosiisko-ukrainska viina. Tom druhyi / per. z anhli. Alina Zhurbenko, Alina Tsvietkova, Anna Vovchenko et al. Boston: Academic Studies Press [in Ukrainian].
 24. Rendiuk, T. (2022). Forced Migration in the Extraordinary Conditions of the Russian-Ukrainian War and Its Negative Consequences for the Gene Pool of Ukraine. *Folk Art and Ethnology*, 3(395), 5–14.
 25. Tokar, V. M., Hbur, Z. V. (2023). Analiz pokaznykiv mihratsii naseleennia: vnutrishnia ta zovnishnia. *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriiia: pravo, publichne upravlinnia ta administruvannia – Problems of modern transformations. Series: law, public administration and management*, 7. doi: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2023-7-02-11> [in Ukrainian].
 26. Libanova, E. M., Pozniak, O. V., Tsymbal, O. I. (2022). Scale and Consequences of Forced Migration of the Population of Ukraine as a Result of Armed Aggression of the Russian Federation. *Demography and Social Economy*, 2(48), 37–57.
 27. Furyk, B. B. (2024). Mihratsiia yak efekt ahresii Rosii proty Ukrainy: rozuminnia naslidkiv. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriiia: Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series Pravo, issue 83: chastyna 2*, 358–364 [in Ukrainian].
 28. Kovalenko, O. V. (2023). Sotsiokulturna dynamika mihratsiinykh protsesiv u hlobalizovanomu sviti. *Dys. doktora filosofii. Zhytomyr* [in Ukrainian].
 29. Dubrovskiy, V., Cherkashyn, V., Vakhitova, A., Hetman, O. (2024). Voienni mihranty: svitovy dosvid ta ukrainski osoblyvosti. *Ukrainska Rada Biznesu. Kyiv*. URL: <https://help-ukraine.org.ua/wp-content/uploads/2024/04/Policy-war-migranti-final-1.pdf> [in Ukrainian].
 30. Shvets, S. L. (2023). Mihratsiini potoky v krainy YeS: vyklyky ta shliakhy rehuliatsii. *Naukovyi zhurnal «Politykus» – Scientific journal «Politicus»*, issue 3, 63–67. URL: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-3.11> [in Ukrainian].
 31. Krotevych, M. S., Hbur, Z. V. (2023). Mihratsiini protsesy v Ukraini sprychyneni viinoiu: stan ta naslidky. *Reformuvannia mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosyn i svitovoho hospodarstva v suchasnykh umovakh: materialy dopovidei Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Uzhhorod, 24–25 bereznia 2023 roku)*. Lviv-Torun: Liha-Pres, 91–96 [in Ukrainian].

32. Pyshchulina, O., Yurchyshyn, V., Stetsiuk, P., Mishchenko, M. (za redaktsiiei Yu. Yakymenka). (2023). Vplyv mihratsiinykh protsesiv na perebih povoiennoho vidnovlennia Ukrainy, mihratsiinu polityku YeS ta krain Skhidnoho partnerstva. Tsentrazumkova, Kyiv. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2023/10/25/2023-Pyshchulina-MIGRACIA.pdf> [in Ukrainian].
33. Yak bizhentsi z Ukrainy zhyvut ta pratsiuiut u Rumunii. (2024). URL: <https://kanal.dim.tv/yak-bizhenczi-z-ukrayiny-zhyvut-ta-praczyuyut-u-rumuniyi/> [in Ukrainian].
34. Zhyrii, K. Polshcha zarobyla na ukraintsiakh nabahato bilshe, nizh bulo nadano dopomohy: stalo vidomo skilky. (2025). UNIAN. URL: <https://www.unian.ua/economics/other/zarobitok-ukrajinciv-u-polshchi-porivnyannya-dopomogi-i-zarobitku-13036524.html> [in Ukrainian].
35. Olefir, V. (2022). Stvoreni viinoiu potoky mihratsii ta yikh vplyv na hospodarsku diialnist. *Publichne pravo – Public Law*, 4(48), 80–87 [in Ukrainian].
36. Belinska, Ya.V., Shevchuk, O. I. (2023). Vymushena mihratsiia naselennia Ukrainy pid chas viiny. *Tsyfrova ekonomika ta ekonomichna bezpeka – Digital Economy and Economic Security*, 9(09), 63–67 [in Ukrainian].
37. Chervinska, L., Kalina, I., Chervinska, T., Safonov, Yu., Lishchenko, A., Shuliar, N. (2024). Vymushena mihratsiia v umovakh viiny: vyklyky, finansovo-ekonomichni ryzyky, napriamy rozv'iazання problem. *Finansovo-kredytна diialnist: problemy teorii ta praktyky – Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 2(55), 531–545 [in Ukrainian].
38. Ette, A., Spies, C. R., Bujard, M., Decieux, J., Gambaro, L., Gutu, L., Melewski, N., Ruckdeschel, K., Sauer, L., Schmith, S. (2023). Lebenssituation ukrainischer Geflüchteten. *BIB Analyse*, 6. URL: https://www.bib.bund.de/Publikation/2023/pdf/Lebenssituation-ukrainischer-Gefluechteter.pdf?__blob=publicationFile&v=4 [in German].
39. Brücker, H., Ette, A., Grabka, M. M., Kosyakova, Y., Niehues, W., Rother, N., Spieß, C. K. (2023). Ukrainian Refugees in Germany: Evidence From a Large Representative Survey. *Comparative Population Studies*, Vol. 48, 395–424. doi: <https://doi.org/10.12765/CPoS-2023-16>
40. Bizhentsi z Ukrainy: khto vony, skilky yikh ta yak yikh povernuty. (2023). Finalnyi zvit / D. Mykhailyshyna, M. Smoiliuk, M. Tomilina, H. Vyshlinskyi. Kyiv: Tsentronomichnoi stratehii. URL: <https://ces.org.ua/refugees-from-ukraine-ukr-final-report/> [in Ukrainian].
41. Kosyakova, Y., Gatskova, K., Koch, T., Adunts, D., Braunfels, J., Goßner, L., Konle-Seidl, R., Schwanhäuser, S., Vandenhirtz, M. (2024). Arbeitsmarktintegration ukrainischer Geflüchteter: Eine internationale Perspektive. IAB-Forschungsbericht. Aktuelle Ergebnisse aus der Projektarbeit des Instituts für Arbeitsmarkt- und Berufsforschung, 16. URL: <https://doku.iab.de/forschungsbericht/2024/fb1624.pdf> [in German].

Danilyan Oleg Gennadievich, Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Head of Philosophy Department, Yaroslav Mudryi National Law University,
Kharkiv, Ukraine

Kalynovskyi Yurii Yuriyovych, Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Philosophy, Yaroslav Mudryi National Law
University, Kharkiv, Ukraine

MIGRATION AS A FORM OF OVERCOMING SOCIOCULTURAL AND POLITICAL BOUNDARIES: A PHILOSOPHICAL CONTEXT

This study identifies key trends and examines the characteristics of migration processes in Ukraine triggered by large-scale Russian aggression. The phenomenon of migration is analyzed as a means of overcoming political and sociocultural boundaries. It is asserted that the migration processes intensified by the Russian-Ukrainian war exert a substantial impact on the socio-economic, political-legal, and spiritual-cultural spheres both within Ukraine and across Europe.

Keywords: internal migration, external migration, Russian-Ukrainian war, sociocultural adaptation, human rights, political and sociocultural boundaries.

